

Година XXVI, број 13

ISSN 2334-6922

ГОДИШЊАК

ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Филозофски факултет у Нишу
2013.

ДЕМИНУТИВНИ ПРИДЕВИ С ПРЕФИКСОМ СУ-

Префикс *су-* уноси у придевска образовања значење недосегнутости пуног степена особине казаног основним придевом. У савременом српском књижевном језику он је изразито непродуктиван и комбинује се са малим бројем лексема. У народним говорима овај вид придева сасвим је обичан на територији херцеговачко-крајишког дијалекта, док су у осталим говорима потврђена само ретка појединачна лексичка образовања овога типа.

Кључне речи: деминуција, придеви, префикс *су-*, књижевни језик, дијалекти.

Познато је да се префиксална придевска деминуција у савременом српском језику остварује префиксима *на-* (наглув), *о-* (омали, омањи), *по-* (повелик, повећи, понајвећи), *при-* (припрост), *про-* (прохладан) и *су-* (сулуд).³ Ови префикси указују на то да је именована особина заступљена у мањој мери него што се то сматра нормалним (природним, типичним, уобичајеним и сл.) за ту врсту случајева. Њима се придружује и предметак *не-*, уз чију помоћ је такође могуће остварити атенуирање придева (невелик, неславан, немерив) (Стијовић 1983).

У савременом српском књижевном језику *о-* и *по-* су врло продуктивни префикси. Могу се комбиновати са позитивом и са компаративом, а *по-* још и са суперлативом, што њихову фреквенцију додатно повећава (Стијовић 1996). Образовања са префиксом *на-* обична су али малобројна и слабо продуктивна. Овај тип твореница налазимо код оних придева који према себи имају етимолошки несродне антониме (Грицкат 1961–1962: 122). Префикси *при-*, *про-* и *су-* изразито су непродуктивни и комбинују се са врло малим бројем лексема.

¹ stijovicr@yahoo.com

² Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009: Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

³ У призренско-тимочкој дијалекатској зони, у којој предметак *по-* служи за творбу граматичког компаратива, не оставрује се деминутивност у примерима типа *поголем*, нити се јављају облици *помањи* (*омањи*), *понајмањи*.

Нас у овом раду занима префикс *су-* и придевска образовања начињена с њим како у књижевном језику тако и у народним говорима.

Префикс *су-* казује да је својство основног придева ублажено у знатној мери, односно да је изражено у мањој мери – *субео* је само мало, унеколико бео, беличаст, *сулуд* је помало, донекле луд, луцкаст, а *сувлажан* – помало влажан и сл.⁴ У српском књижевном језику ово је изразито непродуктиван префикс са врло малим бројем лексема са којима се комбинује. РМС и РСЈ бележе свега петнаестак таквих придева, а и то *су*, за говорника књижевног језика, махом необична образовања: *субел* (*субео*, *субеласт*), *сумодар*, *суцрвен*, *субенаст*, *сулуд* (*сулудан*, *сулудаст*), *сумахнит*, *супијан*, *сутрусан*, *сувлажан*, *сукрвав*, *сумртав*, *суглув*, *суобао*. Обичан је само придев *сулуд*, а донекле и *сумахнит* (од њега настали облик *суманут* сасвим је непровидан) и, рекли бисмо, *сумркаст*. И. Клајн, због добре потврђености у РМС, овде сврстава и лексеме *супијан* и *сумртав* (Клајн 2002: 220), а И. Грицкат придев *субјел* (*субео*, *субеласт*) (Грицкат 1995: 24).⁵

Дијалекатска грађа којом располажемо показује врло различиту заступљеност оваквих придевских образовања у народним говорима. Као извори послужили су нам постојећи дијалекатски речници, грађа за Речник САНУ, као и сопствена анкета међу говорним представницима појединих дијалеката.

Префикс *су-* везује се углавном за придеве који означавају неку психичку човекову особину, и то, према нашем материјалу, увек негативну, асоцирајући, како каже И. Грицкат, на приближавање душевном мраку (*сулуд*, *сублесав*, *субудаласт*, *судрнут*), затим за придеве са значењем боје, указујући на њихову примесу (*субео*, *сумодар*, *сумркаст*) и придеве који означавају неко стање, казујући да оно није досегнуто у пуној мери (*супијан*, *сутрусан* „који је као пијан, омамљен”, *сумртав* „обамро; беживотан; безизражајан”). Дијалекатска грађа показује да примери типа *суцрвен* живе у народним говорима и да нису само „смеле али неуспеле творбено-семантичке аналогije” појединих аутора (Грицкат 1995, 24).

Посматрана са семантичке стране, грађа се може поделити у следеће целине:

⁴ М. Стевановић констатује да у прилог тврдњи да придеви са *су-* који означавају особину нечега по боји исказују заправо само нијансу боје говори и чињеница да се такви придеви најчешће завршавају наставком *-аст*, који и сам собом означава нијансу (Стевановић 1970: 430).

⁵ Клајн у ову категорију придева убраја и придев *сумрачан* сматрајући да је настао префиксацијом придева *мрачан* (*су+мрачан*), а не од именице *сумрак*. Он заправо именицу *сумрак* посматра као секундарну изведеницу из придева *сумрачан* „будући да *су-* нема ово [деминутивно] значење код именица” (Клајн 2002: 191 и 220). Старији извори, међутим, бележе и именице са деминутивним префиксом *су-* (уп. Фасмер 1987, том III). Трагове деминутивног *су-* имамо и у именици *сукрупица* „ситан град”.

а) Придеви који означавају неку психичку особину:
субандаст „ветрењаст; расејан”. – Пара ми да је он мало субандас (Дубровник, М. Бојанић, Р. Тривунац).

субенаст. – Била три брата, два паметна, а трећи бјеше субенаст (НПр, Босанска вила 1899, 137).

& Некакво субенасто весело момче ... подврисну (Б. Ћопић, РМС).⁶
субленаст. – Ти си сведно субленаст (Лика, Богдановић и Арсенијевић, РЈА; грађа за РСАНУ).

сублентав. – Оно су била три брата, два паметна, а трећи мало сублентав (НПр, ЗНЖ 1898, 263). Сви су они сублентави (Бос. Костајница, Р. Стијовић).

субудаласт. – Што започињеш са њима причу кад видиш да су им ђеца субудаласта? (кладањски крај, С. Реметић⁷). Прича се како је био некакав Срејзо, који је ... био ... субудаласт (Босанска вила 1892, 362). Била два брата, један паметан, а други субудаласт (НПр, Босанска вила 1886, 29). (Бајина Башта, С. Ристић⁸).

судрнут а) „блесав, будаласт, набусит; помало луд, поремећен”. – Е какав је судрнут, боже сачувај! (Пива, Р. Реметић⁹). Остави га на миру, видиш да је мало судрнут (Безује, С. Гачевић). б) „обестан” (Вук, Рј.)

сулуд. – (Цуце, Загарач, СК–Љ, Пешикан; Ускоци, М. Станић; деспотовачки и јагодински крај, Р. Стијовић; Ново Милошево у Банату, РГВ; Срем и Бачка, Ж. Бошњаковић)¹⁰.

& Овај ... сулуди старац ... /је/ побјеснио (Р. Маринковић, РМС). Он је ... скакао, бјежао на авлију и трчао као сулуд (С. Ћоровић). Прође му главом сулуда помисао (В. Десница).

сулудан. – Била три брата, један сулудан (НПр, ЗНЖ 1931, 237). Причува се ти од њега, оно е сулудно (Васојевићи, Р. Стијовић). Мање /јела/ му се даје, ако је манит, а повише ако је сулудан (Црна Гора, ЗНЖ 15, 36). (Цуце, Загарач, СК–Љ, М. Пешикан; Ускоци, М. Станић; Банат, РГВ).

⁶ Знаком & издвојени су примери из књижевних дела од примера из дијалекатске грађе.

⁷ Примери из кладањског краја академика Слободана Реметића заправо су део из његовог још необјављеног Речника источnobосанских Ера. Област источnobосанских Ера обухвата предео између Бирча и Нишићке висоравни, терен омеђен рекама Дрињачом, Биштицом и Кривајом, као и падинама Коњуха и Романије.

⁸ Податке из Бајине Баште добили смо од Стане Ристић, научног саветника у Институту за српски језик САНУ.

⁹ Примере из Пиве саопштила нам је лингвиста Радојка Реметић, одличан познавалац говора овог краја и аутор изузетне монографије Топонимија Пивске планине.

¹⁰ Јован Јовановић Змај и Ђорђе Натошевић забележили су поименичени придев *сулуд*: *сулуда* ж „сулудо чељаде, било мушко, било женско”: Ако те сретне она сулуда, немој пристајати с њим (Ј. Ј. Змај, из грађе РСАНУ; на листићу не пише из ког је краја пример, али Змајева збирка је поглавито из Војводине, мада постоје примери и из других крајева); Ђ. Натошевића је именицу *сулуда* забележио у Новом Саду.

&Максим је био сулудан и физички болестан (М. Павићевић, Црногорци, 93).

сулудаст а) „помало луд, сулуд, луцкаст”. – (Ускоци, М. Станић; Бос. Костајница, Р. Стијовић; Банија, Р. Стијовић, Вук, Рј.; Банат, РГВ). б) „непромишљен”. – А ја била сулудаста (Качер, Д. Петровић и Ј. Капустина).

сулудичав, сулудничав. – Ти си малко, чини ми се, сулудичав (Тимок, Ј. Динић). Немај послу с такви, они су сулудничави (Црна Река, М. Марковић).¹¹

сулуцкас. – (Радимња, М. Томић).

суманит. – & С тим суманитим, црним мислима дохвати се опет самотиње (Е. Цар, РМС).

суманитаст. – (Ускоци, М. Станић).

суманут. – Бежите од њега, зар не видите да је, Боже одаљи, кај суманут (Г. Елезовић, РКМ). (Срем, Банат, Бачка, РГВ, Ж. Бошњаковић¹²; јагодински и деспотовачки крај, Р. Стијовић; кладањски крај, С. Реметић).

& РМС доноси више потврда овог придева из књижевних дела, између осталих Р. Домановића, Ј. Продановића, Б. Јевтића).

сумахнит. – & Оца Варсонофија ... су још за живота његова ... држали сумахнитим (В. Лукић и Ј. Кушан, РМС).

сумахнут. – & Знаш да је Тата мало сумахнута (С. Ћоровић, СКГЛ 1905, 168). Зар ви мислите да озбиљна жена у годинама може одговарати на страст каквог сумахнутог малишана – оштро додаде девојка (П. П. Ђорђевић, из грађе за РСАНУ). Ено га иде као сумахнут (П. Адамов Марковић, РМС).

б) Придеви који означавају боју:

субел, субео. – Тај ти је цемпер сѹбјел (Р. Реметић, Пива). С. Гаговић у Речнику Безуја (Пива) употребљава овај придев у дефиницији придева *бљеликас*, што упућује на то да га Гаговић има у свом родном говору (у коме га је посведочила и Р. Реметић).

& Била је [овца] ... мало субјела при дну самога репа (В. Врчевић, Из грађе за РСАНУ). (РМС)

субеласт. – У селу Морињу вода ... сваке године око Петровадне протече много јача и субјеласта (Вук, Рј.).

субелкаст. – Они волићи били помршави, а нако ко субјелкасти (кладањски крај, С. Реметић). Злато јој је већ субјелкасто, тј. провиди се сребро испод позлате (Невесине, Р. Симоновић, грађа РСАНУ).

сублед. – Нешто је сублијед. Да није бетежан? (Бос. Костајница, Р. Стијовић).

¹¹ Глиша Елезовић у Речнику косовско-метохискох дијалекта доноси именице *сулудник, сулудница и сулудниче*, што упућује на (некадашње) постојање придева *сулуд, сулудничав* или сл., који су се у овом говору поименичили. Придев *сулудничав* постоји у македонском језику, у коме се јављају и други примери овога типа – *сумален, сумалочен* (РМЈ), као и у бугарском – *сљдничав* (БР).

¹² Примере из Војводине, нарочито из Срема, дао нам је професор Филозофског факултета у Новом Саду Жарко Бошњаковић.

сугарав. – (Бос. Костајница, Р. Стијовић).

сугараст „црнпураст”. – Тражим једну сугарасту воловотку (Безује, С. Гаговић).

сумодар „мало, унеколико модар, модрикаст. – [Радник на њиви] влачи дрвеном лџесом, улегнутом испод повећег сумодрог камена (Ч. Вуковић, РМС).

сумрк „помало мрк, који није потпуно црн, сивкаст”. – Стио сам да купим један црни капот, па ми се више допаде овај сумрки (Загарач, Д. и Ж. Ђупић). Спало је с ногу оно сумрко јање (Безује, С. Гаговић). (Ускоци, М. Станић).

сумркаст „в. сумрк”. – & Сива ноћ и сумркаста долина под њом ... све је испуњено хуком Лима (М. Лалић, РМС).

суплав „плавкаст, плавичаст”. – Сүплав му онај веладун (Р. Реметић, Пива). Сүплаво му одијело (Бос. Костајница, Р. Стијовић). (Банија, Р. Стијовић)

суцрвен „са црвеном нијансом, црвенкаст”. – Она њена оправа је суцрљена (Бос. Костајница, Р. Стијовић).

суцрњаст, суцрњест. – Суцрњаста земља (Жлне – тимочко-лужнички крај, Белић 1905, 227 и 437). Пројде едно суцрњесто куче (Тимок, Динић). Мори, тражи те едно суцрњесто момче (Исто).

в) Придеви којима се исказује неко човеково стање:

суглув. – (РМС).

сумртав „као мртав, обамро”. – & Није могао остати онако сумртав и непомичан као клада (В. Петровић, РМС).

суп(и)јан „мало пијан, припит”. – Пусту га, супјан је (Бос. Костајница, Р. Стијовић). Добро се напију, да супјани и кући дођу (Буковица, РЈА).

& Викнула је супијаног возача (В. Петровић, РМС).

сутрусан „као пијан, омамљен, ошамућен”. – (Вук, Рј.).

г) Остали придеви:

сувлажан. – & Новац је колао непрестано, увијек топао и сувлажан од њихових врућих ознојених дланова (Ј. Кушан, РМС).

сумокар. – Сумокро је кад није кроз суво (Бос. Костајница, Р. Стијовић).

сумрсан. – Сумрсан је бијо читаву зиму и нек се завали оној кравици (Безује, С. Гаговић). Пита је сумрсна (Банија, Р. Стијовић).

сустар, сустарију. – Сустар је он (Бос. Костајница, Р. Стијовић). & Старије међу вама молим, ја као сустариј, не би ли тко далеко отишао од наше цркве (Никанор Грујић, из грађе РСАНУ).

сукрвав. – & Помаман је хат Мехмедов, сам од свога беса преда и од пене сукржаве (Ђ. Јакшић, РМС).

сублизан „оближњи”. – Отиди у сублизну кућу (М. Златановић, РЈС).¹³

¹³ У Речнику говора јужне Србије М. Златановића потврђен је и прилог *сублизно* „на великом одстојању, прилично близо”: Ма туј негде сублизно је рањен зајак. Овај прилог

Наведена грађа показује да су придеви са префиксом *су-*, који у њих уноси значење деминуције, недосегнутости пуног степена особине казане основним придевом, добро потврђени у херцеговачко-крајишким говорима, нарочито на западу њихове територије (Баније, Лике, Босанске Крајине, у којима је у употреби већина наведених образовања), као и на просторима обухваћеним границама данашње Црне Горе (Пиве и Ускока, у којима је потврђен нешто мањи број лексема). Број придева са којима се комбинује овај префикс није велики (у нашој грађи свега двадесетак), али су образовања са њим сасвим обична у говору људи наведених крајева. Детаљнија истраживања показала би којим се другим видовима творбе изражава деминуција у овим крајевима и да ли су то синонимска образовања или постоји извесна разлика међу њима (нпр., однос *сумастан* и *масњикав*; *сустарији* и *постарији* итд.).

У свим осталим говорним типовима јављају се поједине лексикализоване јединице овога типа, као, нпр., *суманут* – у Банату, Срему, Бачкој, Ресави, *суцрњес* односно *суцрњаст* у тимочко-лужничком крају, *сулуд* – у шумадијско-војвођанским и косовско-ресавским говорима, *сулуд(н)ичав* – у Тимоку, Црној Реци; у околини Вучитрна на (некадашње) постојање придева овога типа наводе изведенице *сулудник*, *сулудница*, *сулуднице*, потврђене у речнику Г. Елезовића; *сублизан* је забележено на југу Србије. На широком српском дијалекатском подручју јавља се прилог *сублизу* (*сублизо*, *сублизно*, *суближно*), који такође указује да овај вид префиксалних образовања ни у једном говору није сасвим непознат. Све ово, као и податак да се лексеме овога типа јављају и у суседним, балканизованим словенским језицима, могло би да упућује на претпоставку да су наведене лексеме аутохтоне тамо где су забележене, а не донесене миграцијама, како би се могло закључити на основу њиховог појединачног јављања. На територији П-Т, К-Р, Ш-В, па и З-Сј говора овај вид творбе потиснут је другим видовима префиксалног, суфиксалног и(ли) префиксално-суфиксалног грађења: *наглув*, *приглуп*, *прохладан*, *насумњичав*, *наплавичав*, *црвенкаст*, *голубаст* итд. Који су то све видови творбе свакако је предмет засебних немалих истраживања.

Примери из књижевних дела, преузети из РМС, РЈА и из грађе за РСАНУ, показали су да су аутори који су употребили оваква образовања махом са територија у којима она постоје и у народном говору тога краја: Б. Ћопић, С. Ћоровић, В. Врчевић, Ч. Вуковић, М. Павићевић, М. Лалић.

потврђен је на широком простору српских народних говора, што говори о томе да у њима деминуција префиксом *су-* није страна: у Јабланици је забележен облик *сублизо* „прилично близу, на невеликом одстојању”: Много сте ги сублизо садили овија корењчики од купу/с/ (Р. Жугић); облик *сублизо* потврђен је и у Јагодини (по информацији проф. др Првослава Радића), *сублизо* и *сублизу* у Загарачу (Д. и Ж. Ћупић), Фочи (према информацији Јованке Радић, научног саветника Института за српски језик САНУ), Бос. Костајници (Р. Стијовић); у говору кладањског краја овај прилог гласи *суближно* и употребљава се такође у значењу „прилично близу, на невеликом одстојању”: Суближно ти је, ба, данарика и бјелошљива, слабо у њима ракије да биде (С. Реметић); у Ускоцима и Качеру се јавља облик *сублизу* са значењем „приближно”: Има у овом сијену сублизу сто товара (Ускоци, М. Станић) односно са значењем „блиско”: Они су сублизу и дете менталац (Качер, Д. Петровић, Ј. Капустина).

Извори и литература

- Безује: Светозар Гаговић, *Из лексике Пиве (село Безује)*. – СДЗб LI, 2004, 1–312.
- Белић 1905: Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*. – СДЗб, Београд, књ. I, I–CXII+715 + две карте.
- БР: Българско-руски речник, Москва (Руски език), 1975.
- Вук, Рј.: Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник истумачен немачкијем и латинскијем ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић*, Београд, 1935.
- Грицкат 1961–1962: Ирена Грицкат, *О неким проблемима негације у српскохрватском језику (с освртом на стање у руском језику и у неким другим словенским језицима)*. – Јужнословенски филолог, књ. XXV, Београд (Институт за српски језик).
- Грицкат 1995: Ирена Грицкат, *О неким особеностима деминуције*. – Јужнословенски филолог (Институт за српски језик), књ. LI, Београд, 1–30.
- Елезовић, Речник: Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта II*. — СДЗб, књ. V, 1935, 1–578.
- Загарач, Драго и Жељко Ћупић, *Речник говора Загарача*, Београд, 1997.
- ЗНЖ: *Зборник за народни живот и обичаје Јужних Славена*, Загреб.
- Качер: Драгољуб Петровић и Јелена Капустина, *Из лексике Качера*. – СДЗб, LVIII, 2011, 1–336.
- Радимња: Миле Томић, *Речник радимског говора*. – СДЗб XXXV, 1989, 1–174.
- Дубровник: Михаило Бојанић и Растислава Тривунац, *Рјечник дубровачког говора*. – СДЗб XLIX, 2002, 458.
- РГВ: *Речник српских говора Војводине*. – Нови Сад (Матица српска), св. 1–10.
- РЈА: *Рјечник хрватскога или српскога језика*. – Загреб, Југославенска академија знаности и умјетности, 1880–1882 – 1975–1976, књ. I–XXIII.
- РЈС: Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије (провинцијализми, дијалектизми, варваризми и др.)*. – Врање (Учитељски факултет), 1988.
- РМЈ: Тодор Димитровски, Благоја Корубин, Трајко Стаматоски, *Речник на македонскиот јазик (со српскохрватски толкувања)*. – Скопје (Институт за македонски јазик), књ. III, 1966.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*. – Нови Сад – Загреб (Матица српска и Матица хрватска), 1967–1969, књ. I–III, Нови Сад (Матица српска), 1971–1976, IV–VI.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. – Београд (Српска академија наука и уметности. Институт за српски језик), 1959–2010, књ. I–XVIII.
- РСЈ: *Речник српскога језика*. – Нови Сад (Матица српска), 2007.
- СДЗб: *Српски дијалектолошки зборник*, Београд (Српска академија наука и уметности. Институт за српски језик), 1905–2012, књ. I–LIX.

- СКГл: *Српски књижевни гласник*, Београд, књ. I–XXXII, 1901–1914.
- Стијовић 1983: Рада Стијовић, *Префиксација придева у српскохрватском књижевном језику*. – Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Филозофски факултет), књ. XXVI/1, 99–130.
- Стијовић 1996: Рада Стијовић, *О компаративу придева с префиксима о- и њо-*. – Наш језик, Београд (Институт за српски језик САНУ), књ. XXXI/1–5, 106–109.
- СК–Љ: Митар Б. Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*. – СДЗБ, 1965, књ. XV, стр. VIII+294+карта.
- Тимок: Јакша Динић, *Тимочки дијалекатски речник*. – Београд (Институт за српски језик САНУ), 2008.
- Ускоци: Милија Станић. – *Ускочки речник*, Београд (Научна књига), књ. II, 1991.
- Фасмер: Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, Москва (Прогресс), 1971, том III.
- Црна Река: Миодраг Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*. – СДЗБ XXXII, 243–500 и књ. II, СДЗБ XXXVIII, 379–586.

Rada R. Stijović

DIMINUTIVE ADJECTIVES WITH THE PREFIX *SU-*

The prefix *su-* adds a diminutive meaning to adjectives, indicating that the basic meaning of the adjective it is added to is considerably diminished: *sulud* (a little bit crazy, silly), *suvlažan* (not so wet, wettish), etc. This prefix is commonly added to the adjectives expressing a negative psychological feature of a person (*sulud* /silly/, *sublesav* /foolish/, *subudalast* /senseless/), a colour (*subeo* /whitish/, *sumodar* /bluish/, *sumrkast* /brownish/), and a state (*supijan* /boozy, a little drunk/, *sutrusan* /benumbed, dazed/). This is a distinctly unproductive prefix in Serbian with a small number of lexemes it is combined with. Its use has been recorded in the Serbian dialects, particularly in Herzegovina-Krajina speech, especially in the western part of this area (Banija, Lika, Bosanska Krajina), as well as in the region belonging to the contemporary territory of Montenegro (Piva and Uskoci). The number of adjectives that are combined with this prefix is not large (about twenty in our material), but its use in the formation of adjectives is quite common in the speech of the aforementioned regions. Certain lexicalised versions of this type are evident in other speech types (*sulud* /silly/, *suludnicav* /foolish, a little crazy/).